

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

2022 / MÁSODIK SZÁM

TUDOMÁNY

MŰVÉSZET

MUZEOLÓGIA

MŰVELŐDÉS

WWW.BONUSNUNTUM.HU

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

ISSN 2676-8933 Online

www.bonusnuntium.hu

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

www.bonusnuntium.hu

Felelős kiadó

A Koszta József Múzeum igazgatója

Főszerkesztő

Irsai Farkas László

Szerkesztőségi titkár:

dr. Kádár Zoltán

Szerkesztő bizottság:

dr. Gruber László, dr. Miklós Péter, dr. Mód László, dr. Nátyi Róbert,
Irsai Farkas László, Tánzos Roland

Szerkesztőség:

Koszta József Múzeum

6600 Szentes, Kossuth tér 1.

E-mail cím: folyoirat@kosztamuzeum.hu

Telefonszám: +36 63 312 352

Kiadja:

Koszta József Múzeum (Szentes, Kossuth Tér 1)

TARTALOMJEGYZÉK

Konferencia közlemények -

Kiss Bálint református lelkipásztor-teológus születésének 250. évfordulójára, 2022. december 10-én, a szentesi Koszta József Múzeumban rendezett tudományos konferencián elhangzott előadások:

KARIKÓ-TÓTH TIBOR: A szentesi református iskola története..... 5

VÁGVÖLGYI ZOLTÁN: Gondolatok a Szentesi izraelita oktatás történetéhez..... 26

Karikó-Tóth Tibor

Igazgató

Kiss Bálint Református Általános Iskola, Szentes

A szentesi református iskola históriája¹

„... hogy magukat a bölcsességben és tudományokban neveljék.”

I. Az ősi iskola krónikája (1700 – 1799)

„Az 1500-dik Esztendő táján e város bé vette a református vallást, részszerént saját földesura, Dótz Miklós részszerént Fábian Sebestyén és Szent Mihály falu birtokossa, u.m. Mágotsi András, Gáspár, és Ferentz Sövényházi Péter Mórítzi Márton példájokra, de különösen Mágotsi Gáspár felesége Massai Eulália a reformata vallásnak nagy pártfogója lévén. Mivel Dónátot ő birta a hol egy sántzal körül vett háza volt és ott lakot, ő szállította Szentesre kun nemzetből való Szegedi Kis István igen lelkes tanítót, azorai Imrét és Turi Literátor Lukátsot, akik is e vidéken a reformátor vallást terjesztő tanítók voltak.” (Petrák Krónika) A református hívek a 16. század közepétől jelentek meg az Alföldön.

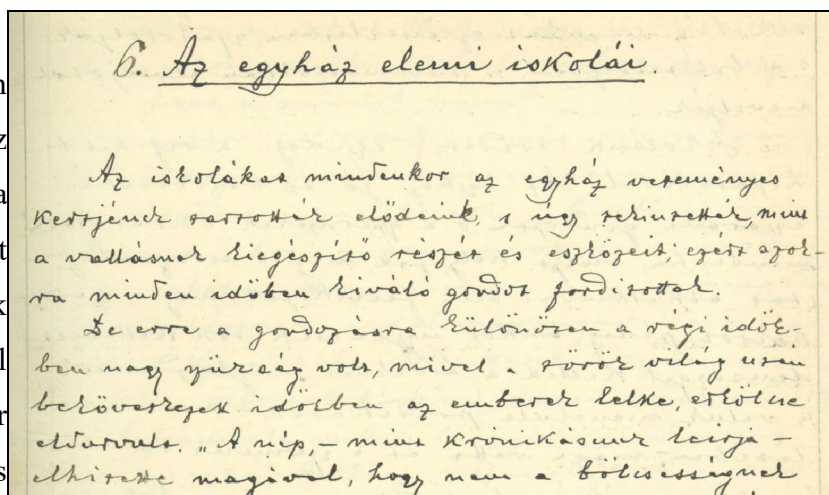
A helyi egyházközség megalakulása 1543–1549 közé tehető. Az érintett években – a környék földbirtokosainak példáját követve – a település egész lakossága (mintegy 50–60 család, kb. 300–360 családtaggal) reformátussá lett. A jelzett időszakból nem maradtak fenn iratok, de bizonyosra vehető, hogy szűkebb körben már ekkoriban is folyt valamilyen szintű tanítás, különösen a törökök kiverése után. Ezt támasztja alá Papp Lajos volt református népiskolai igazgató-tanító kéziratban lévő egyháztörténeti munkája, amelyben így írt: – „Elődeink az iskolákat mindenkor az egyház veteményes kertjének tartották, ezért azokra minden időben nagy gondot fordítottak. Erre az elmúlt századokban nagy szükség is volt, mivel a török hódoltság utáni időkben az emberek lelke, erkölce eldurvult. Amint krónikásunk (Béládi István) leírja: „A nép elhitette magával, hogy nem a bölcsességek tanulására született, hanem a baromtartásnak, szántásnak, vetésnek mesterségére, –

¹ Jelen közlemény, a szerzőnek a Kiss Bálint református lelkipásztor-teológus születésének 250. évfordulójára rendezett tudományos konferencián (helyszín és időpont: Koszta József Múzeum, Szentes; 2022. december 10.) elhangzott előadásának leírata, amely nem követi a tudományos dolgozatírás szabályait, különös tekintettel a források közlésére. Azokat összefoglalva a közlemény végén szerepelteti. (Bonus Nuntium szerk.)

lévén ez a tartomány a szomszéd töröknek és rácnak gyakori betörése miatt hol pusztulásban, hol futásban, hol nyomorgatásban. Innét van, hogy az itt szülöttek nem katedrára, hanem ekeszarvára és lándzsára neveltettek...” A nép erkölse lassanként szelidült, a jó tanítók megkedveltették a tudományokat, s a földművelő ember is szívesen adta gyermekét iskolába. A szentesi református iskola eredete egyidejű a református hit behozatalával, terjedésével Magyarországon. Az ekléziatörténetből kiolvasható, hogy a XVII. század második felétől már működött iskola Szentesen. Rozgonyi István lelkipásztor az istentisztelet meg tartásán kívül már maga tanította a gyermekeket.

A szentesi központi református iskola a város legrégebbi iskolája. Az ősi iskolát, amely a Kurca-parton, a mai bírósági épület déli végénél állt, 1747-ig működött. Ez idő alatt 29 iskolarektor tanított itt. Sajnos, a tanulók pontos létszámáról nem maradtak fenn adatok. Kiss Bálint egyik írásában a következőket olvashatjuk: *”Nemcsak a gyermek-iffak, de közép, sőt ősz élemedett korú emberek is látogatták az iskolát, hogy magukat a bölcsességben és tudományokban neveljék, és az éneklésben gyakorolják.”* Együtt volt jelen a város oktatásában az ún. latin iskolával, - melyet szintén a református egyház tartott fenn - ez volt a gimnázium elődje.

Mivel a szervezetlen gimnázium egy intézmény volt az elemi iskolával, így itt is a debreceni kollégiumból kikerült szegény sorsú teológushallgatók tanítottak. Papp Lajos írásából megtudhatjuk, hogy a magister (rektor) feladata volt a felsőbb éves diákok tanítása, az 1-2 évre jött

debreceni kollégiumban tanuló praeceptorok foglalkoztak a kisebb iskolás fiúkkal, a kántor feladata pedig a lányok nevelése volt. Az öregdeák ruhát viselő praeceptoroknak kevés tekintélyük volt a nép előtt, hisz a tanításon kívül a harangozás és templomseprés feladatát is rájuk osztották. Feladatuk volt még a „halottrajzás” (virrasztás) is. Élelmezésüket a szülők biztosították. Gyakori volt, hogy a rektorok úgy bántak a szegény praeceptorokkal, mint a cselédjeikkel. A rektor utasításainak megfelelően naponta reggel és este 1-1 órát a praeceptorok maguk is tanulni kényszerültek. A magister és a kántor az egyháztól fizetséget kapott.

Az iskola fejlődését az 1738-ban kitört pestisjárvány, az 1739-es nagy árvíz és az ezután bekövetkező gazdasági problémák is akadályozták. 1747-ben kerül Szentesre Mák János, akinek iskolamesteri munkája alatt az iskola felvirágzik, 117 tanulója lesz. Újabb csapás azonban, hogy az iskolaépületet Mária Teréziának a protestantizmust üldöző igazságtalan rendelete alapján 1748-ban

kénytelenek átadni a katolikus egyháznak, ugyanúgy, mint templomukat. A Petrák krónikában ez így olvasható: „Az 1747dik Esztendőben a Reformátusoktól a Templom és Papi ház az Oskolával edjüt el vétetettés kevés számmal megtelepedet Romai Catholikúsnak adodott.” Báró Harruckern János, aki 1719-től a környék földesura, bár maga katolikus hitű volt, mégis a rendelet megjelenéséig igen toleránsan bánt református hitű jobbágyaival. Az új templom 1747-re felépült a számára kijelölt területen a városháza és uradalmi nagyistálló közötti szemét és trágyadomb részen. Az építés során a váci püspök túlkapásai miatt sok keserűséget kellett elviselnie a híveknek. Téglát nem használhattak, csak fát és vályogot, s a püspök túlbuzgó emberei vasnyársakkal szurkálták az épülő falakat, hogy nem-e rejtődött mégis téglá beléjük.

Az iskola új helyét a régi városháza udvarán, a mai iskola telkén jelölték ki. Hamarosan a fiúiskola mellett leányiskolát is működtetni kezdett az egyház. Az épületek „*nagyrészt elavultak és elrongyolódottak voltak, az iskolába járó gyermekek számához képest kicsik és egészségtelenek.*” – írja Kiss Bálint. Mégis, a református egyház iskolái rövid időn belül olyan népszerűvé váltak, hogy még a katolikus szülők is – papjaik tiltásával dacolva – gyakran a református iskolába írták be gyermeküket. Az egyház szigorú intézkedésekkel vette rá a szülőket arra, hogy gyermekeik rendszeres járjanak az iskolába. Pl. 1764. március 14-én a templomban kihirdették, hogy aki nem járattja gyermekét iskolába, az halottját nem temettetheti el tisztességesen. Ez az első hallásra túl szigorúnak tűnő kijelentés, az előrelépést jelentő iskoláztatás elősegítése érdekében hozott kényszerű intézkedés. (Papp L. I. 72.o)

A tanítandó ismereteket az egyház kurátorai írták elő. A tanítási anyag lényegében megegyezett a Debrecenben használatos tananyaggal. Többségében a debreceni kollégium hallgatói közül kerültek ki a tanítók és a kántorok.

1760 húsvétján egy tűzvész miatt elpusztult a templom, így Gaál István prédikátor vezetésével újra templomot kellett építenie a szentesi híveknek. Ez már téglából készülhetett. Kiss Bálint így ír erről: „*Az a templom mely 1761-ben készült ... minden külső ékesség nélkül való épület volt, nem volt rajta sem párkány, se dísz, egészen sima volt, mert a hatóság meghatározta, hogy annak semmi templom formája ne legyen, ne legyen padlója téglával beboltozva, hanem csak bedeszkázva. A piactól egy közönséges utcától délre félre legyen építve.*” Ez a templom lett a ma is álló református nagytemplom közvetlen elődje.

„*vallásos nevelés, módszeres oktatás, egyöntetű fegyelmezés*”

II. A református elemi iskola évtizedei (1800 – 1920)

A tanulók létszámának folyamatos emelkedése miatt 1799-ben új iskola építését határozták el. Kiss Bálint lelkésznek sikerült elérni, hogy az épület emeletes legyen, téglából és cseréptetővel. Ez volt a város első emeletes építménye. Terveit Jauernik Ferenc vásárhelyi építőmester készítette. Az alapkövet 1803. március 28-án helyezték el. A mozsárágyú elsütésével kezdődő ünnepi szertartást Kiss Bálint végezte: *„Jelen van az idő, kedves atyámfiai, melyben jó Istenünk segedelmével egy olyan épületnek fundamentumát tesszük le, mely az Isten dicsőségére, gyermekeink s késő unokáink boldogításának előmozdítására fog szenteltetni. Egy formájára nézve, legalább is a mi elképzelésünk szerint, ékes, – a benne lakóra nézve egészséges, egy állandó iskola fog ezen előttünk levő helyen felállítatni, ha az Úr akarandja és élünk. 54 esztendeje már annak, hogy ezen iskolai épületek közül a régebbiek, ama boldog emlékezetű Becsei Mihálynak gondoskodása és a ti már nagy részint porrá lett atyáitoknak segítsége által készítették vala. Ha vagy földindulás, vagy ellenség, vagy valami erőszak le nem rontja azt, amit ezeknek helyébe akarunk építeni, sokkal több esztendőig fog ez fennmaradni s annál fogva tovább fog hasznára lenni maradékainknak. Nem gondolok közületek senkit, aki az efféle épületek hasznos és szükséges voltát el nem ismerné. Nemcsak azért élünk, hogy együnk, munkálkodjunk és egynéhány esztendő múlva mint a barmok, elmenjünk, – hanem kötelesek vagyunk mi arra is, hogy halhatatlan lelkünknek okosabbá és jobbá való tételéről gondoskodjunk. Ennek nevezetes eszközei az iskolák. Hiába hagytok szülők gyermekeiteknek világi jókat, ha azok értetlen és rossz szívű emberek lesznek, mert mit használ valakinek ha a világot megnyeri is, lelkét pedig elveszti. – Által is látták ennek szükséges voltát eleitől fogva az emberek, hanem minden időbeliek igyekeztek azon, hogy azokat az igazságokat, jó intéseket, melyeket vagy atyáiktól hallottak, vagy tapasztalások után tanultak, gyermekeiknek, maradékaiknak átadhassák. Így cselekedtek régen a patriarkák, próféták, ezen célra törekednek ma is minden jó lelkű tanítók... Tegyük le hát ezen újonnan épülendő iskolának fundamentumát azzal a meggyőződéssel, hogy ez a teendő költségünk drága öröksége fog lenni unokáinknak...”* Az alapköbe vésett üregbe egy ólomtáblát helyeztek el a következő felirattal : *„A szentesi református ecclesia épített itt iskolát MDCCCIII-ban, amikor prédikátorok voltak Kiss Bálint és interimalig Szokolay József. Főbíró: Balogh István, kurátor: Mikecz Mihály, rektor : Őri Fábrián Dániel, kántor: Kása Mihály, Tanítók: Cső István, Pircsi József. Esküdtek: Dobossy János, Sarkadi János. Nótárius: Szabó Sándor. Vitze kurátor : Balogh István, mester: Jauernik Ferenc, első osztályos gyermek: Rácz János. Oskolás gyermek 256 fő.,* A tábla mellé régi pénzérmekeket tettek Mária Terézia, II. József, II. Lipót és I. Ferenc császárok korából. A szentesi reformátusok száma ekkor 8629 fő volt. A főtérre néző klasszicista épületben 1804 őszen kezdődött meg a tanítás. Negyed évszázadon át csak ezen az egy helyen folyt a fiúk képzése, de a nép csak „Nagy Oskolaként” emlegette. Ez az épület 125 évig állt.

A Központi Református Népiskola (Untermüller Ernő lapja, 1910)

A központi leányiskola a XVII. század végétől Nagy Péter házában működött, majd 1710-ben a toronnyal szemben lévő portára költöztették. 1716-ban újra hurcolkodott a város sütőházába, majd 1732-től a mai katolikus iskola déli részén álló kántorok házát vásárolták meg a leányiskola céljára. Az 1747-es elvétel ezt az ingatlant is érintette, a leányiskola az ún. Jurenák-házba került. 1792-ben újabb költözködés, az egyház által megvásárolt Alsópárti Berényi János féle házba. (Ez a mai Petőfi maa 16. szám alatt állt.) Ide kevesen jártak a távolság miatt. 1819-ben az Ispotály utcában (ma József Attila utca) a Csányiné féle ház tágas udvarával került megvásárlásra. A lakoszobákat tanítói lakássá, a kamrát tanteremmé alakították. 1860-ban újabb tanterem épült. Ez az iskola 1926-ig működött. Az egyház ekkor eladta az ingatlan, ahol felépült a Glória Filmszínház (Új Mozi).

1819-ig az iskola három osztályos. 1827-től deák (latin) nyelvet is tanítottak a 4. osztályban, az un. „nemzeti iskolában,..”. Ebbe az osztályba kizárólag fiúk járhattak. 1874-ig a leányok más épületekben (alsópárti, központi és felsópárti iskolákban), 3 évfolyamon tanulhattak. A központi fiúiskola mellett 1827és 1836 között a Felsópárton is létrejött egy fiúiskola. Ennek első tanítója Molnár Pál volt, aki praecceptorból lett fiúiskolai rendes tanító. Ő maga talán az utolsó praecceptorok egyike volt, hiszen az egyház a fiúiskolában folyó tanítás gyengeségét és hátramaradottságáért a gyakorlatlan praecceptorokat hibáztatta, s 1827-ben alkalmazásukat meg is szüntette. Helyettük a lányiskolához hasonlóan állandósított tanítók alkalmazására került sor.

A központi „nagy oskola” helyszűke miatt a presbitérium átmeneti jelleggel időről-időre iskolát létesített a város különböző részein. 1840-ben az Alsópárton (a mai Bacsó Béla utcában) megvették a Balogh Mihály féle házat. Itt 1850-ig folyt tanítás. 1856-ban megvette az egyház Mikecz Sándornétól és a Czagány örökösöktől a nagyobb parókia (Kiss B. u. 2.) szomszédságában lévő nagy telket 5800 forintért. Ez a telek egy holdnál is nagyobb kiterjedésével egészen a

Kurcaparti utcáig (Tóth J. u.) terjedt. A gimnázium felállításakor (1859) az egyik lakrészben két iskolatermet és egy tanítói lakást rendezett be az egyház; de itt kapott helyet a felsőbb leánynevelde is. Ugyanitt volt a gimnázium és elemi iskola téli tornaterme; a tágas udvart nyári tornagyakorló helyül használták. 1873-ban a telek egyik részét értékesítették, a másik felén pedig kántorlakásokat építettek. A Kisér nevű városrészben túlnyomórészt katolikusok laktak, a református egyház mégis úgy határozott, hogy itt is létesít egy iskolát a református gyermekek részére. 1873-ban megvásárolták Túri Istvánné házáat 1600 forintért (Árpád u. 1.). A telken lévő épületeket átalakították tanítói lakásnak, az utcai vonalra pedig egy csinos iskolatermet építettek. Az iskola 1. és 2. vegyes osztállyal indult; az első tanító Körtvéyessi Sándor volt, kit a nagykőrösi képzőből hozott ki az egyház. 1883-ban egy újabb tantermet építettek az iskolához, egyúttal a vegyes osztályokat szétválasztották, sőt felállították a 3. osztályt is. Utóbb ez elhamarkodottnak bizonyult, ugyanis a gyereklétszám az 1890-es évek elejére leapadt, így visszaszervezték kétosztályos vegyes iskolának. (Ma óvoda működik az épületben.)

1845-1849-ig rektorként szolgált Hajdú Lajos, akit nagymarjai segédlelkészként hívott meg professzori címmel kiténtetve a gyülekezet a rektori iskola tekintélyének visszaállítása érdekében. Hajdú Lajost, kinek emléktáblája ma az iskola külső homlokzatán található az 1848/49-es szabadságharcban való részvételéért (erős hangú lázító beszédet tartott a népnek tanterme ablakából) előbb halálra, majd kegyelemből életfogytiglani vártömlőre ítélték. Hajdú Lajos 1856-ban kegyelmet kapott, s Kisújszálláson lett főgimnáziumi tanár.

1854-ben a kormányrendeletet adott ki a vasárnapi, vagy ismétlő iskola megszervezéséről, ami a lemaradt tanulók felzárkóztatását szolgálta a délutáni órákban. Itt vallástant, olvasást, számtant, majd az utolsó évben rajzot, fogalmazást, könyvvezetést, földrajzot, természet-történetet és természettant tanítottak. A szülők idegenkedtek a vasárnapi iskolától, mert gyermekeiket elvonja az alapiskolától. Később az ismétlőiskola tanítványai az inasok lettek, akiknek kötelező volt az alapiskola látogatása. Ez az iskola volt akkor az iparos tanoncképzés alapja. Az inasoknak szabadulásukkor illetve a segédlevél megszerzésekor az iskolai bizonyítványt fel kellett mutatniuk.

1850-ben (egyes források szerint már 1840-ben) a református egyház lemondott a tandíjról. Ezzel, több mint fél évszázaddal előzte meg korát, ugyanis az országgyűlés csak 1908-ban tette ingyenessé az elemi népoktatást. Az elemi iskolákba járók egyévi tandíja egy véka búza, egy véka árpa és 32 korona volt. Az eltörölt tandíj és az iskolákban folyó lelkiismeretes munka miatt gyorsan növekedett az iskolába járó diákok száma – a felsőpári és alsópárti is iskolákban a tanulók száma egy osztályban a 170-et, sőt a 200-at is meghaladta. A presbitérium a helyzetet újabb ingatlan

megvásárlásával és iskolaépületként való kialakításával illetve a tanítók számának bővítésével oldotta meg. Így a tanítók száma 8-ról 13-ra növekedett.

Az iskolákban évente kétszer tartottak vizsgákat (examen). Előbb március és szeptember volt a két kijelölt hónap, majd február és augusztus lett a beszámoltatás időpontja. Az első félévi tananyagból az év végi vizsgán már nem kellett felelniük a tanulóknak. Érdekes a mai korból visszatekintve, hogy az általában 7 éves korukban iskolába kerülő tanulók nem ősszel, hanem tavasszal kezdték meg tanulmányaikat. Papp Lajos beszámolója szerint április 24-e körül volt az iskolába feladás ideje, s őszig kezdő-első osztályba jártak a gyerekek, majd aztán mentek a tulajdonképpeni első osztályba. Az 1860-as években a kezdő osztályba járó fiúk és leányok száma 550 körül volt. Ez a rendszer 1874-ig működött. Az olvasás tanítás módszere is többször változott. 1984-ig a sylabizáló (á-es-ó = ásó), később az írvaolvasó rendszer működött 1906-ig. Ekkor a fononimikai módszer vált népszerűvé. (Papp L. 77.o.)

Az iskolák ellenőrzése először a curator, majd 1850-től a főgondnok feladata lett. 1861-től „iskola felügyelői választmány”, később „iskolai bizottmány” jött létre a lelkészek elnökletével. 1857-ben egy presbiteri utasítás a következő feladatokkal bízta meg a bizottmányt: *„az iskolákat minden hónapban köteles meglátogatni s azok tisztaságára felügyelni, a tanulók szellemi és erkölcsi haladását figyelemmel kísérni, az iskolaköteleseknek rendes feljárása s a tanítók szorgalma felett őrködni, a szükségesnek és korszerűnek elismert, de még nem tanított tantárgyak behozatala felől intézkedni, e célból a tanítói értekezleteken részt venni”*. (22/1857. p.r.) Kialakult a szakfelügyeleti rendszer elődje is, az iskola rektora vagy a gimnázium egy kiválóbb tanára végezte a tanítók órai munkájának felügyeletét. A presbitérium dicséretben, sőt jutalomban részesítette a buzgó, szorgalmas tanítókat. A 206/1859.pr.-ben említésre kerül Sófalvi Ézsaiás fiúiskolai tanító, aki szorgalmas munkájáért 10 véka búzát kapott az egyház magtárából. Ellenpélda is akadt, 1865-ben a hanyag tanítókat a presbitérium maga elé idéztette, s dorgálásban részesített.

1868-ban törvényben szabályozták a népoktatást. A református egyház e törvény szellemében fejlesztette iskoláit. Elképzelése szerint az eddigi három- illetve négyosztályosból hatosztályos intézményeket kívánt kialakítani. A központi fiúiskola kivételével ez nehezen és lassan ment. Ez az iskola 1860-tól 1883-ig öt-, majd ezután hatosztályos lett, miközben a többi még maradt háromosztályos. Ennek az volt az oka, hogy akkoriban a szülők szerint gyermekeiknek elegendő volt, ha megtanultak írni, olvasni és számolni. Ezzel magyarázható, hogy az első évfolyamra 300, az ötödikre 80-90 és a hatodikra csak 25-30 tanuló járt. (1883-as felmérések szerint Szentesen a református egyház 8, a római katolikus felekezet 4, az evangélikus egyház 1 négyosztályos, az izraelita közösség szintén 1 négyosztályos, és a görögkeleti egyház 1 kétosztályos elemi iskolát tartott fenn.) 1873-75 között leányiskolai segédtanítóként szolgált Sima Ferenc, aki később városi kapitány, tanácsnok, egyházi főgondnok és országgyűlési képviselő lett.

A XIX. század közepéig a református egyházkerület 1819-ben kiadott tanterve szerint folyt a tanítás, melyet a helyi viszonyokhoz alakítottak. Amikor eljárt felette az idő, és az egyházkerület késlekedett, a helyi tanítók 1858-ban 10 évig érvényben lévő új tantervet készítettek. Az 1883/84-es tanévig az 1868-as népiskolai törvényben megállapított tantervet alkalmazták, majd ezután a Tiszántúli Egyházkerület által kiadott „A” és „B” típusú tanterv szerint tanítottak. Az „A”-t az osztott, a „B”-t a részben osztott iskolákban használták. A szentesi református iskolákban még ettől a tantervtől is eltértek. A fiúiskolákban felvették a tantárgyak sorába a gyümölcsfatermesztést és – nemesítést (1859-ben e célra az egyház az alsó temetőben közel 3 hold földet kerített be). Szabó Ferenc tanító különösen nagy mestere volt a kertészetnek. 1873-tól a Széchenyi ligetben lévő városi kertbe jártak a fiúk heti 2 órában, s ott Dolesch Vendel a városi kertésze végezte oktatásukat. 1874-ben az egyház faiskolát létesített. A leányiskolákban 1876-tól Lénárt Jusztina tanítónő vezetésével női kézimunkával egészítették ki az előírtakat. 1884-től 1887-ig vessző-, gyékény- és nádfonást is tanítottak a fiúiskolában. A gyermekek által készített tárgyak nem voltak olyan tökéletesek, mint a mesterséget régóta gyakorló felnőtteké, így a presbitérium a tárgy további tanítását beszüntette. A testnevelését (akkori szóhasználat szerint tornászat) oktatására a tanítókat az egyház saját költségén szaktanfolyamon képezte ki. Mivel ekkor még nem volt tornaterem, így ezt a tantárgyat csak tavasszal és ősszel, megfelelő időjárás esetében oktatták.

Fontosnak tartották az éneklést, abból az elvből kiindulva, hogy aki szeret és tud énekelni, az felnőtt korában is szívesen megy majd a templomba, hogy ott magát „kiénekelhesse”. Kántus szerveződött az elemi, majd később a gimnáziumi tanulókból. A kar a temetéseken is közreműködött. Érdekes, hogy a kottatanítást bár szigorúan előírták a felsőbb osztályokban tanító kántoroknak, azok nemigen tanították.

1861-től haláláig, 1917-ig a gyülekezet kántoraként szolgált Joó Károly tehetséges zeneköltő, kitűnő orgonista. Az általa szervezett Szentesi Dalegylet, 1865-ben a Pest-Budai Hangászegyleti Zenede ünnepi hangversenyén Liszt

Ferenc vezényletével énekelt. A nagy sikerű műsor részeként itt szólalt meg először a nyilvánosság előtt a szabadságharc bukása után betiltott Himnusz. 1867 augusztusában Aradon 44 dalárda közül a 13 fős énekkar lett az első helyezett, így övék lett az "Ezüst babérkoszorú" díj.

1881-ben alkalmazták az iskolában először takarítót, addig iskola után a gyerekek söprögettek. Az osztálytermek fűtőanyagát sokáig a szülők adták. A módosabbak több, a szegények kevesebb szalmával és rőzsével járultak hozzá a fűtési „költségekhez”. 1881-től az akkori főgondnok Kiss Zsigmond javaslatának elfogadása után az egyház látta el fűtőanyaggal az

intézményt. 1887-ben a kövezett, hideg tantermeket újrapadlózták, ekkor kerültek ki a boglyakemencék. A helyükre kályhákat állítottak be. Ivásra eleinte az iskoláknál lévő kutak vizét használták, később az egyház lajtos kocsikban hordatott jobb minőségű kutakból vizet. 1884-ben piaci ártézi kút – amely a mai Horváth Mihály szobor helyén állott – vizét hordták az iskolákhoz. Az egyháztanács 1892-ben hozott rendeletével minden tanterembe csappal ellátott víztartó került, s minden gyermek csak a maga poharát használhatta. A fiúiskolát kivéve – mivel annak szomszédságában állt a nagy városi ártézi kút – 1907-től minden református iskolaépület ártézi vízzel való ellátását megoldották. 1908-ban új, higiénikus Feiwel-féle vaspadokkal látják el a tantermeket. (Az 5-6. osztályba 16 négyülékes és 8 két üléses pad kerül.) 1889-től megszüntetik a félévi vizsgákat. 1902-ben vezetik be a tantermekbe a villanyvilágítást.

1906-ban neveztek ki először igazgatót az intézmények élére. Az egyház, hogy biztosítani tudja a vallásos nevelést, a módszeres oktatást, a rendtartás és a fegyelmezés egyöntetűségét, a tanítók együttes és egységes működését, ezek felügyeletére, irányítására és vezetésére az iskolaszék és az egyházi hatóságok hatáskörét nem csorbítva két igazgatót nevezett ki. Egyet a fiú-, egyet a lányiskolákhoz. Minden igazgatói csoportba 9-9 tanító tartozott. Az első igazgatók Papp Antal és Papp Lajos lettek. Ezen intézkedésével a helyi egyházközség öt évvel megelőzte a Tiszántúli Egyházkerületet, amely 1911-ben adott ki hasonló rendelkezést. Az igazgató-tanító, egyházi jegyző Papp Lajos 1920-ból származó kétkötetes, kéziratban maradt műve „A Szentesi reformátusegyház története” ma is fontos forrásanyag.

A városi hatóság 1908-ban felszólította az egyház presbitériumát, intézkedjék az iskoláiban tapasztalható túlszűfoltság megszüntetésére. 1912-ben határozat született az iskolák fejlesztéséről, de a közbejött háború és azt ezt követő évek nem kedveztek a megfogalmazódott elképzeléseknek. Az 1913-as házirend leírásából kitűnik, hogy a tanítás délelőtt 8-11, az 5-6 osztálynak esetleg 8-12 óráig illetve november közepétől január végéig délután fél kettőtől négyig tartott. Az órák között 10-15 perces szünetek voltak.

A 100 éves „Nagy Oskola” egy 1900 eleji üvegnegatív felvételen

A világháború ideje alatt nagy nehézségekkel kellett megküzdenie az iskolának, elsősorban a férfi tanítók pótlása miatt. Gyakoriak voltak az osztályösszevonások. A hadba vonuló tanítók helyét tanítónők foglalták el. Míg 1913-ban két tanítónőt alkalmaztak, addig 1916-ban már 7 nő tanított a szentesi református iskolákban. Fizetésük a férfi kollégáikkal azonos szinten volt, sőt az eltöltött idő után fizetés kiegészítés is járt, valamint 1917-től családi pótlék is. A tanítók növendékeiket is buzdítva bekapcsolódtak a hadsereg részére szükséges fémek gyűjtésébe, szederlevél gyűjtésbe, katonai melegítőruházatok készítésébe. Néhány hónap alatt a fiúk 6 mázsa fémot, a leányok 409 hósapkát, 276 pár csuklóvédőt, 54 pár térdmelegítőt, 204 hadkötőt és 199 pár flanelkapcát készítettek. A tealevelet pótló szederlevélből is óriási mennyiséget gyűjtöttek be a diákok. A tanulók létszáma a magasabb évfolyamokon erősen lecsökkent, mivel a háborúban harcoló apák helyett gyermekeik dolgoztak. A háború végeztével a hadiszolgálatot teljesítő tanítók a hősi halált halt Kuti Ferenc kivételével újra elfoglalták állásaikat. A háború talán a legnagyobb pusztítást a hívek lelkében okozta. A hadi helyzet előrehaladtával, egyre jobban üresedtek a templomok. „Kenyérrel élünk, az imádság pedig nem ad” – lett a jellemző jelszó. Papp Lajos 1918. október 20-án így fohászzkodott: *„Ugy, bizonyára ugy lesz-e mi ref. Egyházunkban is, hogy e szörnyű korszak elmulása után az élő szeretet Krisztusi ereje fog áthatni mindeneket, annak melegsége ad új életet mindenkibe, amikor is a hithűség, Istenben való bizalom, az áldozatra kész vallásosság, tiszta erkölcs ismét naggyá, virágzóvá s boldoggá teszi ezt a mi sok szenvedéseken és viharokon át ment szentesi református Egyházunkat.”* (Papp L. II. kötet 99.o.)

Az 1919-es polgári forradalom és Tanácsköztársaság idején az iskola megőrizte egyházi jellegét.

„erős lelkű és hitbuzgó, egyházát és hazáját szerető magyar”

III. A századelőtől az államosításig (1920 – 1948)

Az 1920-as évek második felében gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter iskolaépítési programja új távlatokat nyitott. Az egyház szerette volna megtartani a régi épületet, mint műemléket. Sebestyén Béla iskolaszéki elnök külön indítványt tett a régi épület meghagyására és a mellékutcában való kiegészítésére. Az egyház államsegélyt csak új iskola építése esetén kaphatott. A tervekől 1928-ra lett valóság.

A kultuskormányzat 1928 júliusában értesítette a presbitériumot, hogy államsegélyt nyújt az új központi iskola felépítéséhez, továbbá engedélyezi a szükséges hitelek felvételét. Az egyháztanács élve a kedvező lehetőséggel, 1928 augusztusában kimondta, hogy az öreg iskola helyén új iskolát emeltet, amely állni fog nyolc tanteremből, egy igazgatói és egy szolgálai lakásból, egy igazgatói irodául szolgáló szertárból, egy tanári szobából és a szükséges mellékhelyiségekből. Kimondta továbbá, hogy az egyház saját költségén építtet dísztermet, elnöki, gondnoki és pénztári szobát, valamint levéltári helyiséget. megtárgyalták az iskola építésének tervét és költségvetését. Az építési terv és költségvetés elkészítésére Antal Endre építészmérnököt kérték fel, kikötve, hogy a tervezésbe vonja be Dobovszky József István helybéli építész. A tervek a nyár végére elkészültek és jóváhagyást nyertek. Az új iskola építésének költségvetése 280.000 pengő volt.

1928. szeptemberében ünnepélyes formában elbúcsúztak a régi iskolától. Felolvasták a régi iskola történetét, megörökítették a tisztviselők és presbiterek névsorát, majd megkezdték az épület bontását. Október 12-én előkerült az öreg iskola alapköve, a benne elhelyezett óntáblával és régi pénzekkel. Az épület alapkövét, melynek feliratát Böszörményi Jenő, Sebestyén Béla és Gilicze Antal lelkészek szövegezték meg, 1928. október 31-én, a reformáció napján helyezték el. A vármegyeháztól északra 10,30 m távolságban és 1,40 m szélességben kiugró déli szegletben, a járda szintjétől lefelé 60 cm mélyen elkészített üregben az akkor használatos ércpénzeket helyezték el, s ólomlapot felirattal. A feliraton rajta van az építés időpontja, a vezető férfiak, az egyházközség tisztviselői és előjáróinak neve, s az építtetők.” Az alapkőletételi ünnepség a 33. zsoltár eléneklése és Böszörményi Jenő lelkipásztor imája után a fenti emlékjelek elhelyezéséből állott. Majd a 90. zsoltárt és a Himnuszt énekelték el. Az ünnepséget megörökítő presbiteri jegyzőkönyvben ez a mondat fejezi be a feljegyzést: „Add Uram, hogy annyi erős lelkű és hitbuzgó, egyházát és hazáját szerető magyart adjon az épülő új iskola a hazának, mint amennyit a régi adott!”

Az iskola jelenlegi főépületét 1929-ben adták át

Az építkezés olyan gyors ütemben folyt, hogy az ún. bokrétaünnepélyt már az év karácsonyán megtartották, azaz az épület tető alá került. Az L alakú emeletes saroképület Kossuth térre néző főhomlokzata 40,43 m, a Hajdú Lajos utcai homlokzata 25,10 m hosszú. Az iskola földszintjét alapincézéssel sikerült egy magasságba hozni az 1883-i építésű megyeháza földszintjével. A termek magasságát a tervezett 4,2 m helyett 3,8 m-re építették; a manzárdtető alkalmazásával elérték a megyeháza magasságát. A kész épületet 1929. október 31-én presbiteri díszközgyűlésen adták át, amelyen meghívott vendégként Harsányi Pál esperes és Széll Gyula egyházmegyei gondnok elnökölt. Az iskola dísztermében leleplezték Nagy József és felesége, nemes adományozók portréit. Az avató díszközgyűlésen Kövér Imre főgondnok ismertette az építés történetét, majd jegyzőkönyvileg köszönetet mondtak a tervezőknek és a támogatóknak. Ezzel munkába állt az ország egyik legszebb iskolája. Homlokzatára, a most ismét olvasható felirat került: „*Istenért és Hazáért.*” Tervezték az iskola udvarán egy ártézi kút fúrását, ami az 1930-as gazdasági válság miatt elmaradt. Később vezették be a vizet az iskola udvarába a város ártézi kútjából, a Kossuth térről.

Az 1930-as években a főtéri kútról vezették be a vizet az iskolába

Először hatosztályos népiskola volt a református iskola úgy, hogy a negyedik osztály elvégzésével, a középiskolába lehetett átlépni. Az elemi iskolába azok jártak tovább, akik tankötelesek voltak még, de középiskolába vagy nem akartak, vagy nem voltak képesek járni. Tíz éves koruk után a középiskolába nem járók nagyon kevesen végeztek további osztályokat. Ezért pl. a lánytagozaton sokáig csak öt osztály működött. 1940 után nyolcosztályos népiskola szerveződött úgy, hogy a felsőbb osztályosok szorgalmi ideje a mezőgazdasági munkához igazodott, így nem tíz, hanem kevesebb hónapig tartott. Az ekkor bevezetett hetedik és nyolcadik évfolyam annyira néptelen volt, hogy csak a téli hónapokban tudták működtetni.

A piac az iskola előtt volt az 1930-as években

Az iskola napja a templomban kezdődött közös imádkozással. Ezután az első óra minden alkalommal hittan volt. A hittant és az egyházi énekeket a tanítók oktatták. Szakos oktatás, felmenő rendszer nem működött. A tanító mindig ugyanabban az osztályban tanított. A tanulók az osztály padjaiban vagyoni és társadalmi megbecsülés szerint ültek. A szegények hátul foglaltak helyet. Karácsonyra az iskola színjátszó csoportja vallásos darabbal készült. Május elsején megünnepelték a madarak és fák ünnepét. Március 15. és október 31. tanítás nélküli ünnepek az iskolában. Az intézmény ifjúsági szervezete a Bethlen Gábor cserkészcsapat volt.

Az iskola további fejlődése megtorpant a világháború miatt. A tanítók egy része bevonult katonának, a tanulók vagy olyan szegények voltak, hogy nem volt ruhájuk, melyben iskolába járhatnának, vagy pedig a hadbavonult szüleik helyett kellett dolgozniuk. 1944 tavaszán a rendszeres légitámadások miatt befejezték a tanítást. Ezután a német csapatok szállásolták el magukat az épületben. Így a tanárok egy része elmenekült. Az október 8-i szovjet bevonulás sem hozott változást az iskola életében. Az elmenekült tanítók csak akkor tértek vissza, mikor az egész ország megszabadult a német megszállás alól. 1945 után az állami hatóságok megteremtették az eddigi elemi iskolatípusok egyesítésével az „*általános iskolát*”. Ebben 5-8. osztályig bevezették az idegen nyelv oktatását, egységesítették a tananyagot. A tanítás 1945. január 14-én kezdődött meg újra. Ekkor még mindig hiányzott hét tanító. Erről a presbitériumi jegyzőkönyv úgy határozott, hogy nyugdíjasok behívásával, kiegészítő munkába állításával és az Erdélyből menekülőkkel kell pótolni a hiányt.

1945 nyarán az iskolaszék elnöki tisztsége is az iskola igazgatójának vállára került. Az iskola vezetését Rácz Lajos vette át. Ő a problémás korszak ellenére igyekezett jó irányba terelni az iskolai munkát. Lassan megindult a tanulói létszám növekedése is. A pedagógusok önkéntes alapon úgynevezett „munka-iskolát” szerveztek. A tanulókat a fizikai munka elemeire oktatták, háziipari munkák tanítását vezették be (kukoricaháncs-, kosárfonás). 1947 decemberében karácsonyi vásárt rendeztek, ahol a gyerekek a maguk készített lábtörlőket, kosarakat, táskákat árúsították.

Az iskola helyzete ebben az időben rendkívül szomorú volt. A tanulók alultápláltak és rosszulöltözöttek voltak. Sokan szorultak különféle segélyekre. Az alsó tagozatban 60-as, a felső tagozatban 90-es létszámú osztályok is voltak. 1946-ban a presbitérium úgy intézkedett, hogy az eddig egyéb célra használt alagsori helyiségeket adják át tornaterem céljaira, de mivel az erre alkalmatlan volt, így ezért a „munka-iskola” kapott benne szállást. Az 1946. szeptember 17-i presbitériumi jegyzőkönyv tiltakozását fejezte ki az államosítás ellen. Ezt a tiltakozást megküldték a Vallás és Közoktatásügyi miniszternek is. Az 1947/48-as tanévzárón még fő témaként szerepelt a gyermekek templomba járása és a konfirmálás. 1948. június 16-án azonban az országgyűlés elfogadta az államosításról szóló törvényt, így ezen a nyáron az iskola az egyház minden tiltakozása ellenére állami kézbe került.

IV. Az állami általános iskola (1948 – 1990)

A Szentés 25 éve kiadvány így jellemezte az államosítást megelőző évtizedek kultúrpolitikáját: „A burzsoá nevelési célkitűzések magukba foglalták, hogy az iskolákban engedelmes, sorsába beletörődő, vallásos félelemmel rendelkező gyermekek formálódjanak. A művelődésügy valamennyi területét áthatotta a vad nacionalizmus, a más népek, elsősorban a Szovjetunió, továbbá a kommunizmus elleni gyűlölet.” (Szentés 25 éve 1970 25. oldal)

A államosítás után az intézmény helyzete gazdaságilag stabilabbá vált. Az 1948/49-es tanév költségvetési főösszege 49.427,14 Ft volt. Az 1950-es év is sok változást hozott, elsősorban az új tanterv bevezetését. Ekkor kezdődött meg az orosz nyelv oktatása. A vallástanítás fakultatívvá válásával megkezdődött az egyház teljes kiszorítása a szocializmus útjára lépő iskolából. Az épület homlokzatára új felirat került, az „Istenért és Hazáért” feliratot a „Szocialista Hazáért” jelmondat váltotta fel. Az intézmény új vezetője Gáspár Mihály orosz szakos tanár lett. Szintén ebben az évben az iskolát leányiskolává alakították, oly formában, hogy csak az alsó tagozat maradt koedukált. Ez az állapot 1961-ig állt fenn. Az ötvenes években sok volt a zavaró körülmény: főlegesen erőszakolt különböző mozgalmak indultak. Pl.: „Termelési verseny” pedagógusoknak, „Takaríts jobban” mozgalom hivatalsegédeknek. Az 1950/51-es tanévben 26 értekezletet tartottak, itt zömmel olyan témákat tárgyaltak, melyeknek semmi köze sem volt az oktató-nevelő munkához. Az intézmény ebben az időben nem fejlődött, az iskola és a szülői ház között nem volt meg a megfelelő kapcsolat, a demagóg szólamok sem segítettek ezen. Az ötvenes években az épületben működött a dolgozók iskolája és itt kezdte meg működését a MÜM 603. helyi Ipari tanuló iskolája, a mai Zsoldos Ferenc Szakközépiskola és Szakmunkásképző Iskola.

Az 1956-os forradalom eseményei nem tudták a testület egységét szétzilálni. A különböző nézetek nem okoztak komolyabb problémát. Azt iskolában nem lett úrrá a fejetlenség, az élet a forradalom szovjet eltiprása után hamarosan visszazökkent a rendes kerékvágásba. 1957/58-ban az iskola tartalmi munkája is megváltozott. A nevelők kapcsolatot kerestek a szülői házzal. Erre jó alkalom volt a mesejátékok egymás utáni bemutatása. A szülők a nevelőkkel közösen készítették a jelmezeket, szinte mindenki megmozdult.

Az iskola 1961-ben ismét koedukált lett. 16 tanteremben 26 nevelő szakképzett irányítása mellett tanult 638 tanuló. Szintén ebben az évben vezették be a politechnikai oktatást. A formai bővülést a társadalmi munkával létrehozott két műhely tanterem létrehozása segítette elő.

A 60-as, 70-es évek az iskola életében is továbblépést jelentettek. Az épületen belül is lett víz, bevezették a központi fűtést, az udvar betontakarót kapott. Korszerűsödött az oktató-nevelő munka,

a testi nevelés is fokozott szerephez jutott. A hatvanas évek végétől az iskolában beindult az orosz nyelv tagozatos oktatása.

A Kossuth Téri Általános Iskola 1979 tavaszán

A nyolcvanas években az iskola tanulólétszáma csökkent, az orosz tagozat népszerűtlenné

vált. Az iskola közvetlen környezetében lévő két másik intézmény (Köztársaság téri és Petőfi) okozta konkurencia a Klauzál Gábor iskola 1984-es megnyitásával tovább nőtt. A demográfiai trendforduló után a városban is elkezdődött a gyermeklétszám folyamatos csökkenése. A rendszerváltáskor már a Kossuth téri általános iskolát a bezárás veszélye fenyegette. A tanulólétszám 270 fő alá csökkent. Volt olyan évfolyam, ahol csak egy osztály indult. Az átlagos osztálylétszám csak 18-19 főt tett ki.

Imre Ernő esperes-lelképásztor 1990-ben levélben kereste meg az intézmény vezetését arra kérve őket, hogy fontolják meg a tudós lelképásztor Kiss Bálint nevének felvételét. Kéréséhez segítségként mellékelte a Theológiai Szemlében megjelent tanulmányát - Isten szolgája népe szolgálatában: Kiss Bálint (1772-1853). Az akkori iskolavezetés - arra hivatkozva, hogy miért ne maradhatna Kossuth neve - elutasítja kezdeményezését.

V. Államiból újra református (1990 – 2000)

1991 szeptemberében a három szentesi református egyházközség benyújtotta igényét az 1991. évi XXXII. Törvény alapján a Művelődési és Közoktatási Minisztériumhoz a Kossuth Téri Általános Iskola egyházi kézbe adása ügyében. A rendszerváltás után, 1992-ben felépült az iskola korszerű, nagy alapterületű tornaterme, valamint négy új tanteremmel bővült az épület. Felújították az épület utcai homlokzatát és újra a régi felirat lett olvasható az épület főbejárata felett: *Istenért és Hazáért*. 1992 decemberében került sor a Móricz Zsigmond Művelődési Házban az Iskola tantestületének és a tanulók szüleinek tájékoztatása az iskola visszaigénylésével kapcsolatban. A szülők 40-50 %-a tartott igényt a hittanoktatásra.

1993. március 1-jén a szentesi református egyházközségek benyújtották igényüket Szentes város jegyzőjének a Kossuth Téri Általános Iskola egyházi tulajdonba való átadása és egyházi működtetése tárgyában. Az állami kárpótlási folyamat részeként március 26-án Szentesen is tárgyalta a képviselőtestület két államosított egyházi intézmény visszaadását. A vita leginkább a város által az egyházaknak átadásra kerülő két iskola kártalanítási összegéről szólt. A képviselők között voltak, akik nem érezték még időszerűnek az iskolák visszaadását. Horváth István képviselő viszont történelmi tényként aposztrofálta az eseményt. A testület 21 igen és 3 tartózkodás mellett támogatta az előterjesztést, így 45 év után az iskola újra a szentesi református egyházközségek tulajdonába került. Május 12-én aláírásra került az Alapító Okirat. Az új fenntartói képviselői június 8-án „Testvéri üzenet”-ben szeretettel és bizalommal fordultak az iskola dolgozóihoz. Országosan is egyedülálló módon július 5-én a város egy rendbe hozott, új tornateremmel kibővített, jól felszerelt iskolát adott át. Az igazgató Licsicsányi Mihály maradt.

Az 1994-től önállóan gazdálkodó intézmény felügyeletére iskolaszék alakult. Ennek elnöke Kádár Ferenc esperes lett. Az iskolaszék 1995-ben megszűnt, igazgatási és fenntartói jogkörét a Református Közoktatási Törvény előírásainak megfelelően az igazgatótanács vette át. Az igazgatótanács tagjai a fenntartó egyházközségek lelkipásztorai, gondnokai, két-két presbiter, az iskola igazgatója, gazdasági vezetője, a tantestület képviselője és a vezető hitoktató. Az igazgatótanács első elnöke dr. Bubla László lelkész-tanár lett. A visszakerülés utáni első években igen szűkös volt az iskola költségvetése, kevés pénz jutott technikai fejlesztésekre. A normatíva alapú, egyházi és állami (költségvetésben garantált) finanszírozási rendszer kiépüléséig komoly anyagi problémákkal küzdött az intézmény vezetése, mivel a támogatások rendszertelenül és kiszámíthatatlanul érkeztek az iskolához.

Az iskola egyházivá válása nem ment könnyen. Kezdetben érezhető volt egyfajta bizalmatlanság a gyermeküket még állami iskolába beírató szülők és a pedagógus testület tagjainak

egy részéről. Nehezen szerveződtek meg a hittanos osztályok, általában alacsony létszám és az átlagosnál szerényebb képességű gyermekek jellemezték. A pedagógusoktól kért fogadalomtétel kapcsán bizalmi válság alakult ki. Hiába tartott tájékoztatót Hegedűs Lóránt püspök, a Magyarországi Református Egyház Zsinatának akkori lelkészi elnöke. Lemondott az iskola igazgatója, két helyettese már korábban távozott. Az iskola ekkor vezetőség nélkül maradt. 1995 decemberében egy rövid, zavaros időszak után Dr. Bubla László lett a megbízott igazgató. Munkáját igazgatóhelyettesként Karikó-Tóth Tibor segítette. Az igazgatótanács új elnöke Sipos Árpád lelképásztor lett. A tanév végén Licsicsányi Mihály korengedményes nyugdíjba vonult. A nyugdíjas pedagógusként segítő, a problémákat bölcsen kezelő Dr. Bubla László a tanév végén leköszönt igazgatói megbízásáról. Az intézmény megbízott, majd egy év múlva kinevezett igazgatója Karikó-Tóth Tibor lett. Igazgatóhelyettesként Dr. Mokbelné Bacsa Éva segíti a munkáját. A tantestület többsége maradt, néhányan választottak csak más intézményt az egyháziává vált iskola helyett. A város segített a váltást kérő pedagógusok elhelyezkedésében. Nyugdíjba vonulásáig az intézmény pedagógusa maradt viszont egy kolléga, aki lelkiismereti okokra hivatkozva kérte és kapta meg mentesítését a fogadalomtétel alól.

A Horn kormány idején a Bokros csomag egyházi iskolákat diszkriminatív módon érintő megszorító intézkedései a már amúgy is nehézségekkel küzdő iskolát nagyon nehéz helyzetbe sodorták. Mindezen nehézségek ellenére az iskola úrrá tudott lenni anyagi nehézségein és tervszerű, takarékos gazdálkodásával képes volt megszilárdítani az intézmény költségvetési helyzetét. Az egyre több sikeres pályázat jelentette az elinduló fejlesztések alapját. Az első időszakban a város is támogatta anyagilag az iskola működését, a normatív finanszírozási rendszer bevezetésével az iskola teljes mértékben függetlenné vált a várostól.

1996-ban az épület folyosóinak majdnem hetven évet szolgált erősen leromlott állapotú burkolatát korszerű járólapokra cserélték.

1997-ben a megkopott udvari homlokzat is megújult. Elkészült az intézmény címere. A pálmafa és a latin jelmondat a megújulást hirdeti – „*Palma Sub Pondere Crescit*” avagy teher alatt nő a pálma.

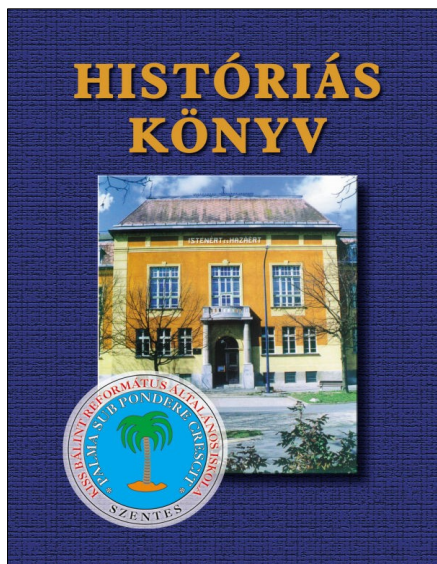
1998-ban régi formájának megfelelően helyreállították az előcsarnokot és a díszlépcsőt. A folyosók elavult „egyenzőldjét” a frissebb és kellemesebb halvány színek váltották fel. A főbejárat mellett látható az egykori iskolaigazgató, az 1849-ben halálra, majd kegyelemből 20 évi várfogságra ítélt Hajdú Lajos (1813 - 1901) márvány emléktáblája, amelyet egy emlékünnepe keretében 1998 márciusában Sipos Árpád lelképásztor leplezett le. Ebben az évben került megrendezésre az első alapítványi bál, amely azóta minden második évben megrendezésre kerül.

1999-ben a Kisújszállásra költözött Sipos Árpád helyett Kovách Péter lelképásztor lett az igazgatótanács új elnöke. Ebben az évben több tanterem felújítására került sor. Ettől a nyártól két szabadtéri pingpongasztal, egy esztétikus udvari kút és több pad várja a szünetben tanulóinkat. A

tanévnyitó ünnepi istentiszteleten Bölcskei Gusztáv püspök úr, a zsinat lelkészi elnöke hirdette Isten igéjét.

„Soli Deo Gloria”

VI. Az új évezredbe lépve (2000 -)

Az egyházivá válás utáni időszak eseményeiről az érdeklődők bővebben tájékozódhatnak a 2001-ben megjelent *Históriás*, majd a 2005-ben kiadott *Krónikás* könyvből illetve a 2014-ben megjelent *Húsz-Év-Könyvből*. Az iskola újságja a közel 20 éves *Szemfüles*. Az iskolát fenntartó gyülekezet lelkipásztora 2013-tól Fehér Csaba lelkipásztor lett. Az iskola épülete teljesen megújult, sor került a folyosók és tantermek felújítására. Kicserélődött a tetőborítás. Új épületszárnyak kerültek kialakításra a pince és a tetőtér beépítésével. Megtörtént a nyílászárók cseréje. Az akadálymentesítést lift segíti. Uniós pályázatok kapcsán több mint 500 millió forint segítette az iskola fejlesztését. 2014-ben átadásra került egy új épületszárny, ebben kapott helyet a többek között az iskolai könyvtár, tornaszoba, fejlesztő szoba. A tetőtérben 8 fő részére vendégszobát alakítottak ki. Az iskola saját napelemerőművet is kialakított.

A Comenius és a Határtalanul programok támogatásával tucatnyi európai országba, juthattak és juthatnak el az iskola diákjai. Testvériskolai kapcsolat működik egy vésztői iskolával. 2014-ben Kiss Bálint emlékkonferenciát szerveztek. Az előadások anyaga kötetben is megjelent.

Az iskola 10 éves jubileumán dr Bölcskei Gusztáv püspök hirdette isten igéjét. 2008-ban a televízióban élő adásban is közvetített Országos Református Tanévnyitó ünnepség házigazdája volt az iskola. Később itt forgatták az *Örömhír* című 13 epizódos ifjúsági műsort. Kiemelkedő az iskola szeretetszolgálati, karitatív munkája. Többek között ennek keretében minden évben 150-200 karácsonyi ajándécsomagot juttatnak el a Kárpátalján lévő Szőlősgyulai testvérgyülekezet gyermekei részére. Az országos mérésekben, tanulmányi- és sportversenyeken kiemelkedő eredményeket érnek el diákjaink. Az iskola saját szervezésű országos versenye a Multimédiás Bibliaismereti verseny. Az iskola örökös Ökoiskola, Kiváló akkreditált tehetségpont, Boldogiskola, Ökogyülekezet, a Református Pedagógiai Intézet kiemelt partnerintézménye. Az elmúlt évtizedekben az iskola vendége volt többek között Pálinkás József oktatási miniszter, Böjte Csaba szerzetes, a Jánosi és a Muzsikás együttes illetve Berkesi Sándor karnagy.

1997 óta használja az iskola a pálmás címerét és jelmondatát, amely a református örökség ápolása egyben. Szentes visszaállított címerében is a református múltra utal a pálmafa. „Palma Sub Pondere Crescit” A sokat átélt iskola mindig képes volt a megújulásra, a történelem sorsfordító viharai ellenére is a pálmához hasonlóan mindig talpra állt. Ez ad erőt nekünk a jövőre tekintve.

Névjegy:

Karikó-Tóth Tibor iskolaigazgató Szentesen született, a Horváth Mihály Gimnáziumban érettségizett, földrajz-rajz szakos tanári alapidiplomáját Nyíregyházán szerezte. Ezt követően a Debreceni Theológiai Akadémián hitoktatói vizsgát tett, 2013-ban pedig földrajzból mestertanári végzettséget nyert. 1993 óta a szentesi Kiss Bálint Református Általános Iskola tanára, 1996 óta igazgatója. Szerkesztésében, közreműködésében jelent meg az iskola három történeti kiadványa: Históriaiskönyv, Krónikáskönyv majd Húsz-Év-Könyv címen. Archiválta a Szentesi Amatőrfilm Klub anyagát, amelyből, továbbá a Szentesi Videóújság híradóanyagából hat DVD kiadványt jelentetett meg. Több mint 200 órányi videó archívummal rendelkezik a város 1950 utáni időszakából. 2019-ben indította el a SzentesFilm Youtube csatornát és FaceBook oldalt, majd 2022-től a SzentesFilm honlapot, a város egyedülálló filmes archívumát. Több mint egy évtizede a helyi televízió kulturális riportereként tevékenykedik. Hetente jelentkező várostörténeti sorozata a Szentes Anno. 2019-től a oktató a Debreceni Református Hittudományi Egyetem felnőttképzési tanszéke által indított közoktatás-vezetői képzésen. 2011-ben megkapta a Köztársasági Érdemrend arany fokozatát, valamint a Magyar Református Egyház Makkai Sándor díját. 2018-ban a Tiszántúli Református Egyházkerület Pedagógiai díj elismerését vehette át.

Források:

- A XVIII-XX. századi polgári írásbeliség produktumai a Dél-Alföldön – Szentes 1997. (Szentesi Műhely füzetek 2.)
- Csongrád megye építészeti emlékei (szerkesztette: Tóth Ferenc) – Szeged, 2000.
- Dr. Berecz Sándor: A Szentes városi községi Főgimnázium története – Szentes, 1896.
- Gilicze László: A szentesi Református Egyház új krónikája (kézirat) – Szentes, 1953.
- História Könyv : Fejezetek a Kiss Bálint Református Általános Iskola történetéből (szerkesztette: Karikó-Tóth Tibor) – Szentes, 2001.
- Kiss Bálint: A Békés-Bánáti Református Egyházmegye története, 1836 (Dél-Alföldi évszázadok : 5. kötet) – Szeged 1992.
- Labádi Lajos: Református iskoláink a múltban (cikksorozat) – Szentesi Élet 2011.
- Papp Lajos: A szentesi reformátusegyház története I-II. kötet – kézirat – Szentes, 1920.
- Szentes 25 év – Szentes 1970.
- Szűcs Magdolna: A szentesi református gyülekezet története – Pécs, 1997.
- A 1993. évi önkormányzati testületi gyűlések jegyzőkönyvei
- Intézményi dokumentumok

Vágvölgyi Zoltán
könyvtáros
Szentés Városi Könyvtár

Gondolatok a Szentési izraelita oktatás történetéhez¹

Rezümé

A szentési izraelita hitközségnek elválaszthatatlan részét képezte a gyermekek oktatása. Nem egyedülálló jelenség ez, hiszen a zsidóság számára az oktatás vallási kötelesség. A magas színvonalú és eredményes pedagógiai tevékenységük az egész városban ismert és elfogadott volt. Keresztény felekezetek gyermekei is részesültek az izraelita iskola áldásaiból. Az 1841 és 1943 között fennálló intézmény története azonban szomorú véget ért. A vidéki zsidóság elhurcolása a szentésieket is érintette. A gyermekek és szülei, tanáraik és hittestvéreik jelentős része az auschwitzi lágerekben és munkásszázadokban fejezte be életét. Emléküket az egykori zsinagóga falai, az izraelita temetőben felállított emlékmű és a Zsoldos Ferenc Szakgimnázium B épületében elhelyezett emlékjel hirdeti.

A szentési oktatási intézmények a statisztika tükrében

Zolnay Károly, a helyi gimnázium alapító igazgatója 1883-ban tette közzé Szentés műveltségi állapota című tanulmányát. Ennek leghosszabb fejezetében a város írni-olvasni tudó lakóinak számarányát adja közre felekezeti bontásban. Ezekből az adatokból az alábbi eredmények állapíthatók meg:²

1 Jelen közlemény, a szerzőnek a Kiss Bálint református lelkipásztor-teológus születésének 250. évfordulójára rendezett tudományos konferencián (helyszín és időpont: Koszta József Múzeum, Szentés; 2022. december 10.) elhangzott előadásának szerkesztett változata. (Bonus Nuntium szerk.)

2 Zolnay Károly: Szentés műveltségi állapota. i.m.: 1882-3. évi Értesítő a Szentés városi VI. osztályú gymn. tanfolyammal egybekapcsolt polgári fiúiskoláról és a két osztályú polgári leányiskoláról megtoldva az ismétlő iskoláról szóló jelentéssel. Összeáll.: Zolnay Károly. Szentés, 1883. 2-8. o. Megjegyzés: A szerző az adott felekezet összlétszámához viszonyítja az írni-olvasni tudók számát, ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy csupán a hét évesnél idősebb korosztálytól lehet elvárni a vizsgált képességek meglétét. Közöl is tanulmányában egy számadatot a hét évesnél fiatalabb korosztály létszámáról. Ezek után némi kis matematikai számolásra van szükség, hogy

Ortodoxok: 50%

Római katolikusok: 55%

Reformátusok: 74%

Evangélikusok 84%

Izraeliták: 96%

Joggal merülhet fel a kérdés: mi okozza az izraelita vallásúak (a tanulmányban Mózes vallásúak) magas műveltségi arányát a többi felekezethez képest? A válaszok megtalálásához fel kell idéznünk a zsidóság vallási hagyományait és sajátos történelmét. Röviden a következő megállapításokat tehetjük:

1) A Mózes 5. könyvének 6. fejezetében olvasható az a kijelentés, mely szerint minden zsidó szülőnek kötelessége a fiúgyermekeket oktatni az Úr parancsolatainak megtartására.³ A zsidóság számára így az oktatás vallási kötelességnek számított. Eleinte csupán az apáé volt a felelősség, hogy gyermeke megfelelő módon elsajátítsa a vallási törvényeket, de ez a feladat igen korán, már az első században intézményesült. Ettől kezdve iskolarendszer keretében oktatták a zsidó fiúgyermekeket Mózes törvényeire és a Talmudra.⁴ Az évszázadok során a zsidó identitás megőrzésének az alapjává vált a megfelelő oktatás. A fiúkat a „gil chinuch”, vagyis az oktatás korától, 6-7 éves kortól adták iskolába a szülők.⁵

2) A középkorban és az újkorban a zsidóság számára egy sor foglalkozás nem volt elérhető, így az érvényesülés egyetlen forrása a tanulás által megszerezhető tudás lett. A legtehetségesebb fiúgyermekeket világi egyetemekre írták be. A legnagyobb hajlamot az orvostudomány iránt mutatták.⁶ De számos kereskedő és pénzügyletekkel foglalkozó szakember is került ki soraikból.⁷ Mindezek együttesen alakították, formálták a zsidóság tudatát.

a hét évesnél idősebb korosztályban az írni-olvasni tudók arányát megállapítsuk. Így a fentebb közölt adatok, bár a tanulmányban nem szerepelnek, a szerző adataiból kiszámított értékek, mérvadónak tekinthetők.

3 És legyenek ezek az igék, amelyeket neked ma parancsolok, a szíveden; és jól tanítsd meg ezekre gyermekeidet és beszélj róluk, midőn ülsz házában és midőn lefekszel és midőn fölkelysz... (Mózes 5. könyve 6. fejezet 6-7. vers.) Mózes öt könyve és a haftárak. Szerk.: Hertz J.H. Bp., 1984. 87. o.

4 A zsidó oktatás története. Forrás. 2011. február. 14. o. www.issuu.com/lativ/docs/forras2011februar

5 A zsidóság és az oktatás. www.zsido.com/a-zsidóság-es-az-oktatás/

6 Rózsay József: A gyógyászat a hébereknél és a zsidó orvosok a középkorban. Pest, 1862. 3. o. <https://mek.oszk.hu/22300/22388/22388.pdf>

7 Magyar néprajz VIII. Társadalom. Bp., Akad. K., 2000. Főszerk.: Paládi-Kovács Attila. 365-366. o. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/viii-tarsadalom-CA13/bevezetes-es-tarsadalmi-retegek-CA34/kispolgarsag-CF26/kiskereskedok-D025/a-kulonbozo-etnikumok-szerepe-a-magyar-kereskedelem-torteneteben-D02B/>

Így vált az évszázadok során az oktatás és a tudás megszerzése a zsidóság számára a fennmaradás eszköze. A szentesi előljáróság is sokat hangoztatta, hogy „a zsidóságot nem állami léte tartja fent, hanem a szellemi élet hatalma, a tudás és a műveltség.”⁸

3) A 19. században a világi tudományok robbanásszerű fejlődése idején a haladó szemléletű és tanult zsidó polgárok szerte Európában, így Magyarországon is felismerték az oktatás korszerűsítésének szükségességét, és támogatták, hogy a vallásos oktatás egészüljön ki a világi tudományok elsajátításával.⁹ Ez az izraelita iskolának néhány plusz tantárgyat jelentett, de mivel minden fiú, és ekkor már a leánygyermek számára is kötelesség volt az iskolába járás, így megteremtődtek számukra a magasabb műveltség feltételei. Maga Zolnay arra a következtetésre jut tanulmányában, hogy a „Mózes vallásúak” magasabb „műveltségi állapota” a szülők foglalkozásával és szemléletmódjával magyarázható. „... a kereskedelmi foglalkozás nagyobb értelmi kvalifikációt kíván...”¹⁰ – írja. Ám Zolnaynak van még egy, a fentiekkel egybevágó adatsora:

Elemi iskolába járó tanulók aránya.

Ortodox vallású lakosság: 6%

Katolikus vallású lakosság: 7 %

Református vallású lakosság: 8 %

Evangélikus vallású lakosság: 11 %

Izraelita vallású lakosság: 13 %¹¹

Elmondható ugyanakkor az is, hogy a zsidó származású gyermekek nem csupán nagyobb arányban vettek részt az oktatásban, de az eredményeik is jobbak voltak. A Szentesi Lap hasábjain jelent meg 1874 nyarán Balázsovits Norbert matematikát és német nyelvet tanító gimnáziumi tanár cikksorozata, melyben az elemi iskolákból a gimnáziumba tovább tanuló szentesi diákok hiányosságairól ír. Nem kíméli az elemi iskolák oktatási színvonalát.¹² Egyedül az izraelita felekezet iskoláiból kilépő tanulókról van jó véleménye.

8 Felhívás az izr. hitközség tagjaihoz. Alföldi Ellenzék 1905. ápr. 8. 3. o.

9 Haraszty György: A magyarországi zsidóság rövid története a kezdetektől az ortodoxia és neológia szétválásáig. Ph.D. Disszertáció. Bp., Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem, 2004. 148. o. <https://www.or-zse.hu/phd/haraszty-doktori.pdf>

10 Zolnay 9. o.

11 Zolnay 16-18. o.

12 Szintén a tanügy érdekében. Szentesi Lap. 1874. aug. 9., 16., 23. 2-3. o.

*"A növendékeikről szóló eredmény azt bizonyítja, hogy annyi tantárgy mellett is (három nyelv) növendékeiknek a körülményekhez képest nemcsak jó, hanem sokkal jobb alapot adtak, mint amilyennel más elemi iskolák növendékei az egyedüli anyanyelv és kevesebb tantárgy tanulása mellett bírnak. ... Tudnak ám legalább helyesen írni és jól számolni."*¹³

A gimnáziumba a vizsgált időszak éveiben a beiratkozott diákoknak mintegy 28-30% volt zsidó származású, míg a városban a számarányuk 3% körül mozgott.¹⁴ Feltehetőleg azért volt ilyen magas a számuk a gimnáziumban, mert a kereskedelemmel foglalkozó, vagy az értelmiségi pályán dolgozó szülők meg tudták fizetni a tanulással járó költségeket, másrészt – ahogy fentebb láttuk – a zsidó családokban komolyabb volt az igény a továbbtanulásra, mint az alapvetően földművelésből élő és keresztény felekezetű családoknál.

A szentesi izraelita iskola

Az izraelita hitközség megalakulása óta a vallási hagyományoknak megfelelően működött a városban az izraelita gyermekek oktatása. A diákok számának növekedése azonban hamar szükségessé tette, hogy iskolaépületet vásároljanak, és hivatalosan is megalapítsák a szentesi izraelita népiskolát. Schlesinger Vilmos elnök indítványára 1841 januárjában határozták el az iskolaalapítást. Az e célra vásárolt Kossuth utcai épületben az első tanítási nap ugyanezen év május 25-én zajlott le. Éveken át ezen a napon ünnepelték a helyi közösség tagjai az iskolaalapítást majálissal. Az új iskola neve „Jüdisch-deutsch-ungarische Normalschule” vagyis: Zsidó-Német-Magyar Általános Iskola. Már a neve is mutatja, hogy a héber és német nyelv mellett magyarul is folyt az oktatás.

Az iskola nem elszigetelten működött a környező elemi iskoláktól. A tanfelügyelő rendszer miatt a vizsgáztatás során rendre megjelentek katolikus és református oktatók. De nem csupán hivatalos kapcsolattartás volt az intézmények között, emberi kapcsolatok is szövődtek. Ennek jó példája volt, amikor az intézmény legkiválóbb pedagógusa, Felsenburg Adolf magas rangú pedagógiai elismerést vehetett át Budapesten. Ennek jelentőségét mutatja, hogy Trefort Ágoston kultuszminiszterrel együtt kapta meg az elismerő oklevelet. Hazatérését követően a szentesi felekezeti iskolák küldöttsége látogatta meg a kiváló pedagógust, és gratulált a nem mindennapi kitüntetéshez.

13 Harsányi László: A szentesi izraelita hitközség története. Bp., 1970. 132-133. o.; Szentesi Lap 1874. aug. 23.

14 A szentesi gimnáziumi értesítők „A tanulók érdemsorozatának kimutatása” c. fejezetinek adatai alapján. <http://ekonyvtar.vksz.hu/?docId=39440>

Mindezek mellett azt is tudni kell, hogy az izraelita iskolában nem csupán a zsidó gyerekek tanultak, keresztény felekezetű diákokat is találunk közöttük. Sőt, később még az is előfordult, hogy a keresztény szülők gyermekeik oktatásával, felkészítésével iskolán kívül zsidó tanítót bíztak meg. Mindez jól mutatja a tanítás színvonalát, és azt is, hogy a keresztény lakosok nem idegenkedtek a más vallást gyakorló izraelitáktól.

De a pedagógiai munkájukat nem csak helyben ismerték el. Már 1856-tól a szentesi izraelita népiskola főtanodai, vagyis gyakorlóiskolai rangot kapott a Budai Helytartótanáctól. Tehát nem egy vallásos testülettől nyerte el a címet, hanem egy világi kormányzati szervtől, ami ma a belügyminisztériumnak felel meg. Az iskola nivója az első világháborúig, kisebb megintésekkel fennállt.¹⁵ A fejlődésnek mintegy szimbóluma lett az az új és korszerű iskolaépület, melyet 1906-ban a hitközség tagjainak adományából építettek fel,¹⁶ és melynek nagyterme a tanítás mellett számos kulturális programnak is helyet adott.¹⁷

Az Izraelita népiskola a Horváth Mihály utcában. Fotó: Szentesi Levéltár

15 Harsányi 127-136. o.

16 Felhívás az izr. hitközség tagjaihoz. Alföldi Ellenzék 1905. ápr. 8. 3. o.; Segítség kérelem. Szentesi Lap 1906. szept. 5. 3. o.

17 Harsányi 106, 108-109. o.

Az izraelita népiskola jeles diákjai

Amikor egy intézmény büszkén tekint egykori diákjaira, akik a társadalom hasznos, sőt kiemelkedő személyiségeivé váltak, akkor nem szabad elfelejteni, hogy ezt nem elsősorban egy intézménynek, hanem saját tehetségüknek és szorgalmuknak köszönhetik. Ám az Alma mater mégis büszke lehet rájuk, hiszen ő indította útjára valamennyiüket, náluk sajátították el a tudáshoz szükséges alapismereteket, talán az első bölcs intelmeket is itt kapták meg. Lássunk néhány olyan jeles személyt, akik a szentesi izraelita iskolában tanultak írni, olvasni, számolni, s akik közül többen később is tartották a kapcsolatot szülővárosukkal.

Dr. Pilcz Mór (1836–1912) bécsi újságíró és lapszerkesztő, az osztrák-magyar közös külügyminisztérium sajtóosztályának munkatársa.¹⁸

id. Dr. Purjesz Zsigmond (1845–1896) belgyógyász, tankönyvíró, orvostörténész, keleti nyelvek szakértője.

ifj. Dr. Purjesz Zsigmond (1846–1918) kolozsvári egyetemi tanár, az első magyar nyelvű belgyógyászati tankönyv szerzője. Halála után szobrot állítottak neki Kolozsváron.¹⁹

Dr. Purjesz Ignác (1852–1928) fülgyógyász, orvosi szakíró, magyar és német nyelvű szakfolyóiratokban jelentek meg cikkei, a budapesti Rókus Kórház igazgató főorvosa.²⁰

Dr. Károlyi Mór (1865–1945) nemzetközi hírű fogszakorvos, a róla elnevezett elmélet (Károlyi-effektus) megalapozója. Munkásságáról az Orvosi lexikon külön szócikkben számol be.²¹

Heltai Ferenc (1861–1913) jogi végzettségű közgazdasági-jogi szakíró, országgyűlési képviselő, több törvény előkészítője, Budapest főpolgármestere. Halálát követően utcát neveztek el róla a fővárosban, amit 1920-ban visszaváltoztattak eredeti nevére.²²

Pollák Antal (1865–1943), mérnök, a Pollák-Virág-féle gyorstávíró feltalálója.²³

Örkényi Strasser István (1911–1944) szobrászművész.²⁴ Munkásságát többen értékelték, jellemző idézet Lengyel Béla művészettörténésztől: „Ha nem szenved mártírhalált, nemzetközi nagydíjjal, Kossuth-díjjal elismert legjobb szobrászaink között tartanánk számon.”²⁵

18 Pilcz Mór dr. halála. Szeged és Vidéke 1912. máj. 14. 2. o.

19 Magyar Életrajzi Lexikon 2. kötet. L-Z. Bp., Akad. k., 1982. Főszerk.: Kenyeres Ágnes 450-451. o.; Orvosi lexikon. 3. köt. Főszerk.: Hollán Zsuzsa. Bp., Akad. K., 1972. 1211. o.

20 Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/p/p20792.htm>

21 Szentés helyismereti kézikönyve. Szerk.: Kis-Rácz Antalné, Labádi Lajos, Vörös Gabriella. Szentés, 2000. 481-482. o. <https://www.szentesinfo.hu/cd/helyismeret/emberek/index.htm>; Orvosi lexikon 20. o.

22 u.o. 481. o.

23 u.o. 485. o.

24 u.o. 483-484. o.

25 Lengyel Béla: Örkényi Strasser István. Művészettörténeti Ért. 1973. 4. sz. 262. o.

Az iskola utolsó időszaka és a második világháború

Az 1. világháborút követően az iskola nívója hanyatlásnak indult. Ennek okai összetettek. Részben a kicsiny létszámú tanerő, a szétzilált állapotok,²⁶ de leginkább a Szentesen is érzékelhető asszimilációs törekvések okolhatók. A zsidóság egy jelentékeny része a századfordulótól kezdődően az urbanizáció, a modernizáció és a vallástól való eltávolodás miatt asszimilálódott a magyarságba. A zsidó ember, ha nem is tagadta meg nyilvánosan hovatartozását, de igyekezett azt elleplezve érvényesülni, hogy legalább a hétköznapi antiszemitizmussal ne kellejen megvívnia a maga harcát. Ez a korszak a névváltoztatások kora is. A Weiss, Kohn, Löwy,

Szentesi zsidó gyerekek a deportálás előtt 1944 tavaszán. Fotó: Magyar Nyelvterületről
Származó Zsidóság Emlékmúzeuma

Wolfinger stb. neveket Vészire, Kardosra, Lukácsra, Vajdára magyarosították.²⁷ Sokan kikeresztelkedtek, keresztény felekezetekbe léptek át, és gyermekeiket sem jártatták a hagyományokat ápoló izraelita iskolába. Ez a tendencia Szentesen is érzékelhető volt a hitfelekezet és az

26 Harsányi 136-137. o.

27 Széchenyi Ágnes: Az asszimiláció kérdése a dualizmus korában (1867–1914) korában – a magyar irodalom tükrében

izraelita iskola létszámának erőteljes csökkenésében. Míg 1880-ban 126 növendéke volt az izraelita elemi iskolának, addig az 1920-as évekre 40 főre apadt a tanulólétszám. Mindez azt is jelentette, hogy az iskola anyagai lehetőségei megcsappantak.²⁸

1943-ban az akkorra már erősen romló állapotú szentesi „zsidóiskola” a város kezelésébe ment át, és a polgári fiúiskola növendékei tanulhattak termeiben.²⁹ A nagymúltú és önálló izraelita iskola ezzel végleg megszűnt létezni. Néhány hónappal később a szentesi zsidóság egésze osztozni kényszerült a vidéki zsidóság sorsában: 1944 májusában a Vecseri utca és Nagyvölgy sor házaiból kialakított gettóba, innen a szegedi gyűjtőhelyre, majd júniusban az auschwitz-i lágerekbe szállították őket...

Bár 1945 után a deportálásból hazatért kevés számú zsidóság megkísérelte újjáéleszteni a gyülekezeti életet és azon belül az oktatást is, ám a gyermekhiányt már nem lehetett pótolni. Harsányi László szavai találóan írják le a helyzetet: „A gyermekeket a fasizmus örülete meggyilkolta, nem akadt többé tanuló.”³⁰

A lágerekből hazatért, vagy a háborút követően más vidékről idetelepült mintegy 100 zsidó személy nem felejtette el a holokauszt során meggyilkolt hittestvéreit. Anyagi és morális erejük is volt arra, hogy emléküket méltóképpen megőrizték. Az izraelita temetőben 1948 szeptember 12-én avattak emlékművet,³¹ melyre a szentesi és a szegvári zsidó gyülekezethez tartozó, és a holokauszt borzalmaiban elhunyt hittestvéreik nevét írták fel. Az emlékmű előlapjára és hátoldalára Balázs Imrének, az iskolaszék elnökének sorait vészték.³² Az előlapon a következő vers magyarul és héberül is olvasható:

Gyilkos gyűlölet hozta ránk a halált,
Kiontott vérünk nem bosszúért kiált.
Ártatlan életünkért bár jönne cserébe
Az áldó szeretet és az örök béke.

A hátoldalra az alábbi sorok kerültek:

Emlékezz testvér, hív a kegyelet,
Bánattal, ha megtelt, tárd ki szivedet,

http://real.mtak.hu/30838/1/Balogh_Magdi_szerk_kotet_Az_asszimilacio_a_dulaizmus_koraban_Szechenyi_u.pdf

28 Harsányi 123., 136-137. o., Zolnay 18. o.

29 Amig egy iskola eljut odáig... Szentesi Napló 1943. nov. 6. 3. o.

30 Harsányi 136-137. o.

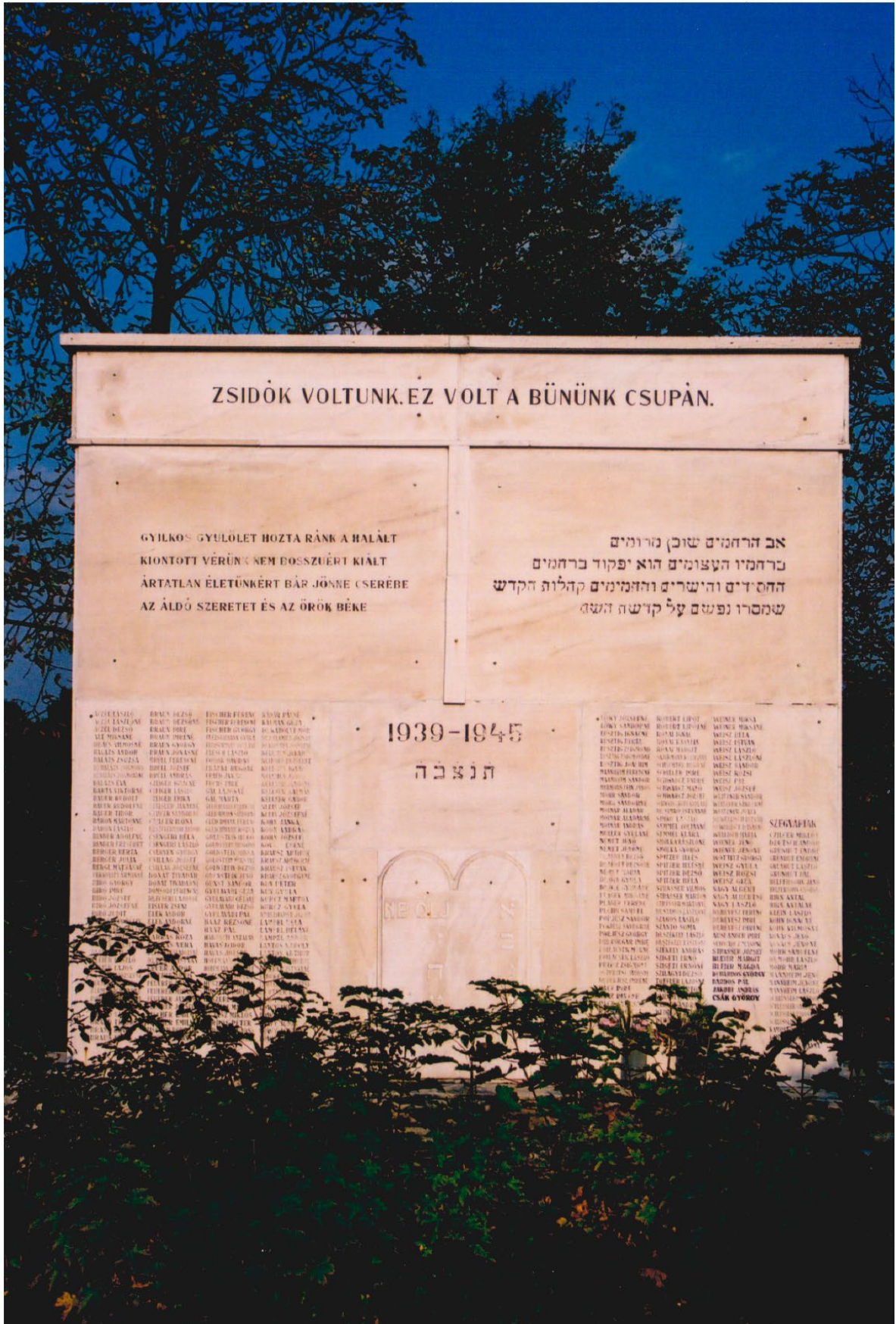
31 A szentesi deportáltak. Világ 1948. szept. 3. 2. o.

32 Harsányi 124. o.

Azok, kiket olvasol e köre vésve itt,
Kicsinyje és nagyja mind a rokonaid...
Helyetted is haltak vértanuhalált,
Ott, ahol a gonosz, kit hogyan talált...

2019. április 12-én emlékjelet avattak Szentesen a Zsoldos Ferenc Szakgimnázium B épületében. A megemlékezést a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület szervezte. A főbejáratnál elhelyezett kör alakú műtárgy belsejében az iskolából elhurcolt zsidó tanulók nevei olvashatók a következő felirattal: „Egykori diáktársaink emlékére, akiket származásuk, vallásuk miatt pusztítottak el 1944-45-ben.”³³

33 „Üres Padok” Állítsunk emléket a holokausztban elpusztított diákoknak! Meghívó

Holokauszt emlékmű a szentesi Izraelita temetőben. Fotó: Szentés Városi Könyvtár

Utószó

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy minden helytörténeti tanulmány, téma-feldolgozás nem önmagában értékes. Csak akkor nyer értelmet, amikor másokban reflexiók születnek, tovább gondolják a kérdést, és pozitív állásfoglalásra készíteti őket. Kovács Benedek angol-német szakos középiskola tanár is hasonló céllal írta meg tanulmányát. A szentesi zsidóság történetéről, különösen pedig az izraelita népiskola múltjáról gyűjtött anyagot diákjaival. Célja az órai feldolgozás, és a múlt bemutatása révén a mai diákok személyiségének formálása. Tanulmányában így ír:

„Az értekezésemben a holokauszttal iskolai feldolgozását a „miről-mit-hogyan” hármas egységét segítségül hívva vettük szemügyre. Az órai tananyagok kialakításánál a holokauszttal történetébe való betekintés és a holokauszttal kapcsolatos új ismeretek átadása mellett kiemelt célom volt, hogy felhívjam a figyelmet a visszacsatolás és a reflektálás fontosságára. A visszacsatolás által valósul meg, hogy a megszerzett új ismereteket a tanulók össze tudják kapcsolni saját környezetük, életük eseményeivel. Ezt olyan témák használatával igyekeztem elérni, amelyek számukra ismertek, ugyanakkor reakcióra, állásfoglalásra készítetők. A reflektáláson magát a nevelési célt, a tananyag elsajátítása által eredményezett lelki változást értem. A nevelési cél a tanulókból kiváltott reakciókban ölt testet, amikor közösségeikben mások iránt nyitott, elfogadó és támogató viselkedést mutatnak.”³⁴

34 Kovács Benedek: A szentesi Izraelita népiskola 100 éve. Multimédiás helytörténeti oktatási program. Fejlesztő Pedagógia 2016. 4-6. sz. 25. o.

Summary

The education of children was an inseparable part of the Jewish community in Szentes. This is not a unique phenomenon, as education is a religious duty for Jews. Their high-quality and effective pedagogical activities were known and accepted throughout the city. Children of Christian denominations also benefited from the blessings of the Israelite school. However, the history of the institution, which existed between 1841 and 1943, came to a sad end. The deportation of rural Jews also affected the people of Szentes. A significant part of the children and their parents, teachers and fellow believers ended their lives in the Auschwitz camps and labor camps. Their memory is proclaimed by the walls of the former synagogue, the monument erected in the Israelite cemetery and the memorial sign placed in building B of the Zsoldos Ferenc High School.